

A Comparative Study of Spring Descriptions in the Poetry of Safi al-Din al-Helli and Manuchehri Damghani

Ahmad Lamei Giv ^{1*} | Somaeh Eghbalinasab ²

1. Corresponding Author, Associate Professor of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran. E-mail: ahmad.lamei2@birjand.ac.ir
2. MA in Comparative Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran. E-mail: somaye.eghbali65@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 30/03/2024

Received in revised form:
14/10/2024

Accepted: 14/10/2024

Keywords:

Comparative Literature,
Description,
Spring Season,
Safi al-Din al-Hilli,
Manuchehri Damghani.

ABSTRACT

The spring season has long been a central theme in descriptive poetry, creatively expressed in verse since ancient times. Safi al-Din al-Hilli, an Arabic poet, and Manuchehri Damghani, a Persian poet, have composed valuable and beautiful odes celebrating spring. Familiar with the science of music and blessed with a remarkable ability to observe the vibrant nature and wondrous world around them, they could depict the manifestations of spring more beautifully than reality itself. The present study aims to examine the literary status of these two renowned poets through a library-based approach and to analyze the most prominent themes of spring description in their poetry using a comparative-analytical method. The research findings indicate that, by employing various similes and simple language, they elegantly portrayed the transformations of spring. The rebirth of nature, rain-bearing clouds, azure skies, roaring rivers, the melodies of birds, vivid buds and blossoms, colorful flowers, fragrant breezes, and the perfumed atmosphere of gardens frequently appear in the poets' verses. For Manuchehri, spring is constantly blossoming, and he does not forget to describe it, even in his panegyrics. In Safi al-Din al-Helli's poetry, the praise of the patron sometimes assumes a more prominent role.

Cite this article: Lamei Giv, A., Eghbalinasab, S. (2025). A Comparative Study of Spring Descriptions in the Poetry of Safi al-Din al-Helli and Manuchehri Damghani. *Research in Comparative Literature*, 15 (3), 123-148.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/jccl.2024.10444.2598

Extended Abstract

Introduction:

Comparative literature, a significant trend in literary criticism, aims to assess, analyze, and explore the history of interactions among literary works, genres, styles, periods, and even literary figures across different cultures. The close proximity of Iran and the Arab nations, along with their religious, commercial, and cultural ties, as well as the presence of relatively similar conditions in both regions, have created common grounds that have led to mutual influence in various fields, including literature. Descriptions of nature's manifestations, especially during the spring season, have made a major and significant contribution to lyric literature as one of its broad and substantial thematic areas. In this domain, poets and writers from various nations (such as Iran, Arab countries, etc.) have written extensively across all historical periods. The descriptions of poets in portraying the beauties of spring, especially the fact that each poet has a unique perspective shaped by their environment and the emotions they experience in facing nature, have given their work distinct color and luster. Poets, through their diverse worldviews and their remarkable ability to organize words, each carrying a wealth of meaning, have created extraordinary works.

The subject of describing nature in Arabic literature has a long and ancient history. Arab poets of the pre-Islamic era depicted its elements and transformations by closely observing the harsh environment in which they lived.

In the second century AH and the centuries that followed, as Arab society became acquainted with urban culture, descriptions of nature took on a more vivid and detailed character. During this period, poets began to appreciate the beauty of nature shaped by human hands. Magnificent palaces, mansions, and gardens filled with fruits and colorful flowers enhanced the splendor of their surroundings. Poets of this era captured and expressed these scenes through their poetic artistry. In Iranian culture and literature, the fourth century and the first half of the fifth century represent a period known as the era of period begins with the Samanid dynasty in Transoxiana and Khorasan. This period, regarded as one of the most significant in the history of Iranian literature for its focus on nature and spring, witnessed substantial growth in literary sciences due to the Samani kings' familiarity with science and knowledge. Consequently, poets held an important and esteemed position within their tribes and society.

On the other hand, the encouragement of poets by the Aryan rulers was accompanied by valuable gifts. Poets of this period received substantial rewards for composing poems and presenting them to the reigning king. Consequently, poets not only enjoyed a high social status but also lived in prosperity. The poets of this era held a horizon-oriented and extroverted perspective toward the manifestations of nature. They depicted nature exactly as they observed it, using beautiful arrangements of language, vivid imagery, and detailed descriptions. Rudaki, Farrokhi Sistani, and Manouchehri, who is renowned for his exceptional portrayals of nature and spring, are among the leading figures of this literary period. Safi al-Din Hilli is considered one of the outstanding and distinguished poets of the Arabic language and literature of the 7th century AH. With his unique talent in describing the manifestations of spring, he has brought

noteworthy works to the field of poetry. His poems are famous for their elegance and use of literary techniques. Manouchehri Damghani is also considered one of the unique Persian-speaking poets, capable and stylish in describing spring, to the point that he has been called “the master painter of nature” (Zarrinkoob, 1993: 55). The poems of these poets in describing the exquisite manifestations of spring are worth considering. By living in such an environment, the poets have created works that reflect their careful gaze, delicate feelings, pure thoughts and loving fantasies in facing the manifestations of spring. These descriptions, which undoubtedly come from the poets’ hearts and souls, have never become dated and their freshness has not diminished with the passage of time and will not.

Method:

The present research aims to examine and clarify, in an analytical-comparative manner, the prominent and common themes in the poems of the poets, Safi al-Din Helli and Manouchehri Damghani, with the theme of spring, by citing library sources and based on the theory of comparative literature of the French school.

Results and Discussion:

The studies conducted indicate that Safi al-Din Helli and Manouchehri Damghani grew up in a lush geography, a peaceful nature, and were highly respected by the rulers of their time. Helli in Arabic literature and Manouchehri in Persian literature have been described as the leaders of their era. The two selected poets have undoubtedly imitated their predecessors in some of their poems. However, they have not remained in the dilemma of imitation and have achieved noteworthy innovations with their own style and manner of expression. Their method has been a model for many writers and poets among their contemporaries and in later periods.

Helli and Manouchehri have paid special attention to the spring of nature and in every field they have performed, they have introduced the manifestations of spring in a delicate and precise manner into their poetry and created masterpieces. They have often made spring a preface to their praises. Helli, through his careful and delicate look at the world around him and his attention to the affairs and changes of nature, has tried to adorn the emanations of his thought with the cover of aesthetic rules, and this can be one of the points of strength and attention of contemporaries and poets after him to his works. Manouchehri Damghani also did not neglect nature in his praise poems and considers each part of nature as a manifestation of the praised one. In all his praises, Manouchehri constantly observes the manifestations of spring and has explored nature and its changes at every opportunity he finds. This is while Safi al-Din Helli pays more attention to Mamduh.

The elements of spring, along with the imagery of the resurrection of the earth that experiences renewed life, gray, rain-filled clouds that shed tears of joy from the distance of the beloved and beloved (spring flowers and plants), roaring and flowing springs and streams, melodious and beautiful birds that promise spring, fruitful and refreshing rains, the birth of buds, blossoms and colorful flowers of nature that are the fruit of rain and the gift of spring, the blowing of spring and life-giving winds and the air filled with the fragrance of fragrant flowers, are among the frequent images of spring in the poems of poets. On this basis, it becomes clear that they not only experienced relatively similar conditions geographically, but the reflection of their art in the novel and innovative imagery, the use of simple arrays and similes is very evident, to the extent that it is conceivable that they lived in the same place and had the same observations.

پردازش تطبیقی ربیعیات در سروده‌های صفی الدین حلّی و منوچهری دامغانی

احمد لامعی گیو*^۱ | اسمیه اقبالی نسب^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه: ahmad.lamei2@birjand.ac.ir
۲. دانش آموز خسته کارشناسی ارشد ادبیات تطبیقی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، ایران. رایانامه: somaye.eghbali65@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

فصل بهار، یکی از موضوعات اصلی در حوزه وصف است که از دیرباز در ادبیات، به شیوه‌هایی خلاقانه، ظهور و بروز یافته است. صفی الدین حلّی، شاعر ادبیات عربی و منوچهری دامغانی، شاعر ادب فارسی در توصیف بهار، چکامه‌هایی ارزنده و زیبا سروده‌اند. آن‌ها ضمن آشنایی با علوم موسیقی، با بهره‌گیری از توانایی ستودنی خود در مشاهده طبیعت با طراوت و دنیای شگفت‌انگیز پیرامون‌شان توانسته‌اند مظاهر بهار را زیباتر از آنچه در واقعیت است، به تصویر آورند. پژوهش حاضر کوشیده است تا به شیوه کتابخانه‌ای به تبیین جایگاه ادبی دو شاعر شهیر پردازد و بارزترین مضامین توصیف بهار در اشعار آنان را با رویکرد تحلیلی - تطبیقی، مطابق مکتب ادبیات تطبیقی فرانسه مورد بررسی قرار دهد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که شاعران، با بهره‌گیری از هنر و توانمندی شگفت خود در توصیف دگرگونی‌های بهار، تصاویری نو و بدیع آفریده‌اند. مفاهیمی چون رستاخیز طبیعت، ابرهای گهربار، آسمان نیلگون، رودهای خروشان، آوای پرندگان، جوانه‌ها و شکوفه‌های رنگین، گل‌های رنگارنگ، نسیم خوشبو، فضای عطرآگین بوستان، در اشعار شاعران، بیشترین بسامد را دارد. به نظر می‌رسد منوچهری، حتی در مدایح خود، وصف بهار را از یاد نمی‌برد، اما در شعر حلّی، مدح ممدوح، گاه در میان توصیف بهار، جلوه‌ای پُررنگ‌تر دارد.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۱۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۲۳

واژه‌های کلیدی:

ادبیات تطبیقی،
توصیف،
ربیعیات،
صفی الدین حلّی،
منوچهری دامغانی.

استناد: لامعی گیو، احمد، اقبالی نسب، اسمیه (۱۴۰۴). پردازش تطبیقی ربیعیات در سروده‌های صفی الدین حلّی و منوچهری دامغانی. کوش نامه ادبیات تطبیقی، ۱۵ (۳)، ۱۲۳-۱۴۸.

© نویسنده گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/jcl.2024.10444.2598

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

ادبیات تطبیقی^۱ به عنوان گرایشی مهم از حوزه نقد ادبی^۲ به دنبال سنجش، واکاوی و بررسی پیشینه تعامل میان آثار ادبی، گونه‌های ادبی، سبک‌ها، دوره‌ها و حتی شخصیت‌های ادبی در فرهنگ‌های مختلف است. به عبارتی بهتر، رویکرد تطبیقی، راهبردی به سوی بازشناسی اشتراک‌های نظری در پرتو ادبیات است که «می‌تواند راه‌گشای بازتعریف نظریه‌هایی باشد که محتوای آن، بدون پیش‌شرط‌های زمانی و مکانی، اهدافی مشترک دارند» (کریمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۰). قواعد این شاخه ادبی از دو مکتب فرانسوی^۳ و آمریکایی^۴ منشعب می‌شود. «مکتب فرانسوی با بررسی جنبه‌های تأثیر و تأثر در ادبیات یک ملت یا دیگر ملّت‌ها بر مبنای مطالعات تاریخی و اختلاف زبان، به بررسی پیوند و تلاقی آن‌ها با یکدیگر می‌برد؛ این در حالی است که مکتب آمریکایی در سطحی وسیع‌تر، تنها قرار دادن تشابه و همانندی دو اثر ادبی و بدون در نظر گرفتن تأثیر و تأثر، ارتباطات تاریخی و اختلاف زبان، را ملاک قرار می‌دهد. در این مکتب، ادبیت یک اثر ادبی مرکز توجه است. منظور از ادبیت، یعنی تمام آن ویژگی‌هایی که یک اثر را به اثر ادبی تبدیل می‌سازد؛ لذا در بررسی و تطبیق آثار ادبی باید به میزان ادبیت آن توجه داشت نه روابط تاریخی و رابطه تأثیر و تأثر» (عباسی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۶۶). هم‌جواری دو ملت ایران و عرب، ارتباط مذهبی، تجاری، فرهنگی آن‌ها و وجود شرایطی نسبتاً یکسان در دو سرزمین، زمینه‌های مشترکی را فراهم آورده است که موجب تأثیرپذیری آن‌ها از یکدیگر در حوزه‌های مختلف از جمله توصیف، شده است.

وصف طبیعت و دگرگونی‌های آن با عنوان موضوع محوری در آثار ادبی از گذشته‌های دور، پیوسته مورد توجه آدمیان و الهام‌بخش اندیشه و هنر هنرمندان بوده است. توصیف جلوه‌های طبیعت در ادب غنایی به عنوان یکی از حوزه‌های گسترده و محتوایی آثار ادبی، سهمی عمده و بسزا دارد. در این میان، فصل بهار از زیباترین تصاویر طبیعت است که معناگر حیات دوباره زمین بوده و در آثار ادبی به شیوه‌هایی خلاق، زنده و پویا نمود یافته است. در این حوزه، شاعران و ادیبان ملل مختلف (ایران، عرب و ...) در تمامی دوره‌ها، فراوان سخن‌سرایی کرده‌اند. توصیفات شاعران در بازگویی زیبایی‌های بهار به

1. Comparative literature.

2. literary criticism.

3. French school.

4. American school.

ویژه این که هر کدام از چشم‌انداز محیطی که در آن زیسته‌اند و تلفیق آن با احساس و عاطفه‌ای که در مواجهه با طبیعت دارند، به اثرشان رنگ و لعابی دیگر داده است. شاعران با نگاه متفاوت خود به جهان پیرامون و با بهره‌گیری از توانایی شگرف خود در به نظم آوردن واژه‌ها که هر کدام دنیایی از معانی را با خود دارد، توانسته‌اند آثاری درخور توجه بیافرینند.

موضوع وصف طبیعت در ادب عربی، پیشینه‌ای کهن دارد. شاعران عرب عصر جاهلی با مشاهده طبیعت خشن و سخت که در آن زندگی می‌کردند، به توصیف عناصر و تحولات آن پرداخته‌اند. در قرن دوم هجری و سده‌های پس از آن، که جامعه عرب با فرهنگ شهرنشینی آشنا شد، وصف طبیعت جلوه‌ای پررنگ‌تر به خود گرفت. در این دوره، شاعران به مشاهده زیبایی طبیعی پرداختند که ساخته دست انسان بود. قصرها و عمارت‌های مجلل و باغ‌های پر از میوه‌ها و گل‌های رنگارنگ، بر زیبایی‌های پیرامونشان می‌افزود. شاعران این دوره، آنچه را می‌دیدند با هنر شاعری خود، توصیف و تحریر می‌کردند. در این دوره، ورود ایرانیانی چون ابونواس، ابن‌الرومی، بشاربن‌برد و ... به دستگاه حکومت عرب، الفاظ و مفاهیم جدیدی در وصف طبیعت، به همراه داشت که موجبات غنای آن را فراهم آورد (الفاخوری، ۱۳۸۳: ۲۷۹).

در فرهنگ و ادب ایران، قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم، دوره‌ای است که ادبیات آن، عنوان «شعر طبیعت»^۱ را به خود اختصاص داده است (این دوره با پادشاهی سامانیان در ماوراءالنهر و خراسان آغاز می‌شود). این دوره که از نظر توجه به طبیعت و بهار، یکی از مهم‌ترین ادوار تاریخ ادبیات ایران محسوب می‌شود، به سبب آشنایی پادشاهان سامانی با علم و دانش، علوم ادبی رشد چشمگیری را تجربه کرد؛ در نتیجه، شاعران از جایگاهی مهم، و منزلتی والا نزد قبایل و جامعه خود برخوردار شدند. از سوی دیگر، تشویق شاعران توسط حاکمان آریایی، همراه با هدایایی گرانبها بود. شاعران این دوره با سرودن اشعار خود و تقدیم آن به پادشاه زمان، پاداشی عظیم دریافت می‌کردند؛ بنابراین شاعران، علاوه بر بهره‌مندی از جایگاه اجتماعی برتر، در رفاه می‌زیستند. نگاه شاعر این عصر به تجلیات طبیعت، نگاهی آفاقی و برون‌گرا است و شاعر، طبیعت را به همان شکلی که مشاهده می‌کرد، به مدد آرایه‌های زیبایی‌سختن، تصویرسازی و نقاشی نموده است. رودکی، فرخی سیستانی و منوچهری (شاعر برگزیده در وصف طبیعت و بهار) از جمله سرآمدان این دوره ادبی هستند.

صفی الدین حلّی، از شاعران سرآمد و ممتاز حوزه زبان و ادبیات عربی قرن هفتم هجری به شمار می‌رود. وی با استعداد بی‌نظیرش در توصیف مظاهر بهار، آثاری درخور توجه را به رشته نظم آورده است. سروده‌های او در ظرافت و کاربرد فنون ادبی مشهور است. منوچهری دامغانی، نیز از شاعران پارسی‌گوی برگزیده، توانا و صاحب سبک در توصیف بهار محسوب می‌شود، تا جایی که او را «نقاش چیره دست طبیعت» نامیده‌اند (زرین کوب، ۱۳۷۲: ۵۵). سروده‌های این شاعران در توصیف جلوه‌های بدیع بهار، قابل تأمل است. شاعران با زیستن در چنین محیطی، به خلق آثاری پرداخته‌اند که گویای نگاه دقیق، احساس لطیف، اندیشه‌های ناب و خیال‌پردازی‌های عاشقانه آن‌ها در مواجهه با تجلیات بهار است. این توصیفات که بی‌تردید از جان و دل شاعران برمی‌آید، هیچ‌گاه رنگ کهنگی به خود نگرفته و با گذشت زمان از طراوت آن کاسته نشده و نخواهد شد.

۲-۱. ضرورت، اهمیت و هدف

خوانش آثاری از این نوع که گستره عظیمی از محتوای آثار ادبی را به خود اختصاص داده است، مضمون‌هایی دارد که مبین اشتراکاتی در محیط جغرافیایی، سیاسی، سبک زندگی و تفکر شاعران است. وجود نقاط و تجربیات ادبی مشترک میان شاعران، انگیزه‌ای برای بررسی رویکرد ادیبان دو زبان گشته است.

۳-۱. پرسش‌های پژوهش

- نگاه منوچهری و حلّی به بهار و رخداد‌های آن، چگونه است؟
 - بارزترین مضامین توصیف بهار در سروده‌های دو شاعر چیست؟
 با مرور آثار ادبی دو سرزمین، می‌توان مضامین متعددی را استخراج کرد که همواره مورد توجه اندیشمندان بوده است. در این باره، مطالعه پیشینه‌ای از موضوعات علمی نگاشته شده، می‌تواند به روشن‌تر شدن حیطه پژوهش کمک نماید.

۴-۱. پیشینه پژوهش

طبق مطالعات انجام شده، موضوع توصیف بهار در ادبیات عربی و فارسی، پیشینه‌ای غنی دارد و پژوهش‌هایی قابل تأمل در دو فرهنگ به صورت محض و تطبیقی در قالب کتاب، پایان‌نامه و مقاله انجام شده است.

صادق ابراهیمی کاوری و رحیمه چولانیان در مقاله «مقایسه موضوعی وصف طبیعت در شعر فارسی و عربی» (۱۳۸۷) به تبیین کلی موضوعات طبیعت و بهار در آثار شاعران از گذشته تاکنون در حوزه ادبیات عربی و فارسی و زمینه‌های تأثیرپذیری آن‌ها از یکدیگر پرداخته‌اند. در این مقاله اشاراتی جزئی به منوچهری دامغانی، شاعر فارسی زبان شده است. جهانگیر امیری و سعید منفرد چشمه کبودی در پایان‌نامه‌ای با عنوان: بررسی و تحلیل فن وصف در دیوان صفی الدین حلّی، (۱۳۹۱) ضمن پرداختن به دیگر اغراض شعری شاعر، بخشی را به بیان و تحلیل توصیفات وی از پدیده‌های مختلف طبیعت از جمله بهار اختصاص داده‌اند. نوزد عباسی و همکاران در مقاله «نقد و بررسی تطبیقی تراحم تصاویر در شعر منوچهری دامغانی و ابن خفاجه اندلسی» (۱۳۹۴) با نقد تحلیلی- تطبیقی و بر اساس مکتب آمریکایی ادبیات تطبیقی به بررسی موضوع پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد که مقوله تراحم تصاویر در هر دو وجه آن، یعنی «تراحم تصویر با تصویر» و «تصویر با موضوع» ناشی از عواملی چون ضعف محور عمودی، صبغه اشراقیت، تصویرگرا بودن شاعر، عدم آگاهی شاعر به موضوع وصف خود، عدم تناسب میان تصویر با زمینه‌های موضوعی و عاطفی است. در این مقاله، برخی مفاهیم بهار در کنار دیگر موارد، تحلیل شده است. اسمعیل صادقی ده چشمه و فرنگیس ظفری در پایان‌نامه: بررسی و تحلیل بهاریه و خزانیه در قصاید سبک خراسانی، (۱۳۹۸) به بررسی بلاغت در قصاید سبک خراسانی پرداخته‌اند. نویسندگان در پژوهش مذکور به عنوان طبیعت‌گرایی اشاره داشته‌اند. به عنوان نمونه، تحلیل بلاغی بهاریه‌های برخی شاعران سبک خراسانی، قسمتی از پژوهش می‌باشد که نویسندگان به تحلیل بخشی از قصاید بهاریه منوچهری دامغانی پرداخته‌اند. زینی‌وند و عسگری (۱۳۹۲) نیز در باب تقلید و نوآوری منوچهری در هنر وصف، مقاله‌ای با عنوان «منوچهری و شعر عرب؛ تقلید یا نوآوری؟» نگاشته‌اند.

درباره صفی الدین حلّی آثار تحقیقاتی در قالب وصف پدیده‌ها و طبیعت نوشته شده است. در ادب فارسی نیز، در باب وصف و بهار در سبک خراسانی و از جمله، منوچهری دامغانی پژوهش‌هایی انجام شده است. بدین ترتیب تا آنجا که مطالعات نشان می‌دهد، تاکنون پژوهشی مستقل که تصاویر بهار را با نگاه علمی در سروده‌های صفی الدین حلّی و منوچهری دامغانی با رویکرد تطبیقی مورد بررسی قرار داده باشد، پیدا نشد؛ لذا نگارش پژوهشی در این زمینه، لازم و ضروری به نظر رسید. در ادامه، بیان روش پژوهش و تاریخچه‌ای از تحولات بهار طبیعت در تصویرپردازی شاعران دوره مملوکی در ادب

عربی و دولت سامانیان ایران، بیان زندگی‌نامه حلی و منوچهری و سپس تحلیل تطبیقی مضامین بهار در سروده‌هایشان مورد نظر پژوهشگران می‌باشد.

۵-۱. روش پژوهش و چارچوب نظری

پژوهش حاضر بر آنست تا به شیوه تحلیلی- تطبیقی، با استناد به منابع کتابخانه‌ای و براساس نظریه ادبیات تطبیقی مکتب فرانسه، مضامین بارز و مشترک در اشعار شاعران، صفی‌الدین حلی و منوچهری دامغانی با مضمون بهار را مورد بررسی و واکاوی قرار دهد.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

وصف تجلیات بهار، جزء موضوعات پر بسامد در دو ادب عربی و ادب فارسی است که در تصاویر شاعران، گاهی به صورت مستقل و به عنوان موضوع اصلی و گاهی هم به عنوان هنر شعری در مقدمه دیگر اغراض آثار آمده است. همچنین، وصف در هر دوره، به تأثیر از محیط جغرافیایی و تغییر تفکر حاکمان جوامع که بی‌شک تغییر در مضمون آثار ادبی ملت‌های تحت حاکمیت را به دنبال دارد، سبک و ویژگی‌های خاص خود را دارد. بر این اساس به بررسی سیر تحولات توصیف بهار در ادب عربی و فارسی در دوره‌های مورد مطالعه نوشتار حاضر می‌پردازیم.

پس از سقوط دولت عباسی، ادبیات عربی وارد دوره‌ای شد که عهد مملوکی^۱ نامیده می‌شود (ر.ک: فروخ، ۱۹۸۴: ۶۲۰). به وجود آمدن وضعیت ناآرامی که در نتیجه تغییر حکومت بود، باعث شد تا دانشمندان، راه قاهره را در پیش بگیرند؛ مهاجرت دانشمندان مسلمان به قاهره، علم، ادبیات و هنر را نیز با خود برد و جنبش ادبی و علمی، سیر خود را به شیوه دیگری دنبال کرد (خفاجی، ۱۹۹۰: ۱۶). با مهاجرت شاعران به مصر و بهره‌مندی آنها از طبیعت آباد و سرسبز آنجا، صنعت و وصف رواج یافت و شاعران در کنار وصف میدان‌های نبرد و ابزارهای رزمی، به توصیف طبیعت، بهار و تحولات آن روی آوردند (رزق سلیم، ۱۹۵۷: ۴۹). ادیبان این دوره، با توانایی شگفت خود در توصیف و بازنمایی عناصر پیرامونشان توانستند تحولی عظیم را ایجاد کنند. آن‌ها در این دوره، فن وصف به ویژه طبیعت و بهار را به سرحد کمال رساندند.

صفی‌الدین حلی به عنوان یکی از شاعران برجسته در این عصر، به لحاظ توصیفات دلنشین خود از تجلیات بهار، بسیار مورد توجه است. در میان تمام توصیفات حلی، وصف بهار، جایگاهی خاص دارد

و هر کدام از عناوین «الزهریات»^۱ و «الروضیات»^۲ یک باب از دیوان او را به خود اختصاص داده است (امیری و منفرد، ۱۳۹۱: ۶۴). وی مبنای توصیفات خود را از بهار طبیعتی که شیفته آن بوده، قرار داده است.

پیشینه ادب فارسی نشان می‌دهد که فصل بهار در تمام دوره‌ها از مضامین قابل توجه شاعران بوده است. هنگامی که طبیعت در کام زمستان فرو می‌رفت، خبر از تفرّج در باغ و بوستان نبود و گل‌ها و گیاهان خشکیده شده بود (صفا، ۱۳۷۹: ۲۶). اما در هنگامه بهار، که جویبارها جاری می‌گشت؛ زندگی به همه جا برمی‌گشت؛ شاهان به نشاط می‌نشستند؛ جشن می‌گرفتند و به شکار و تفرّج می‌رفتند؛ تنگناهای توصیف و تغزل از میان برمی‌خاست و زمینه برای سرودن شعرهای بهاری فراهم می‌شد (همان: ۲۹). پس شاعران، علاوه بر طبیعت زیبا، ارتباط و پیوستگی با پادشاهان و حاکمان را با ذوق و قریحه خویش در قالب چکامه‌هایی دلنشین، به رشته وصف کشیده‌اند. شعر این دوره، که حمایت پادشاهان از شاعران را در پی داشت، از محیط‌های اشرافی، گردش و تفریح و باغ و بزم سخن می‌گوید.

عنوان «بهاریه‌ها»^۳ در تاریخ ادبیات فارسی، مجموعه اشعاری است که مضمون آن وصف بهار است. این اشعار در قرن‌های سوم و چهارم نمودی چشمگیر دارد. حضور بهار در اشعار این دوره با عنوان یکی از ارکان اساسی در سبک خراسانی مطرح می‌باشد (صادقی ده‌چشمه و ظفری، ۱۳۹۸: ۱۰). در اشعار این دوره، بهار فقط بهانه حیات و شادی است و شاعر از آمدن آن، بدین خاطر خوشحال است که زمینه نشاط را برایش فراهم می‌کند. وصف در این عصر بسیار غنی است. شعر این عصر، برون‌گرا است و شاعر با بهره‌گیری از تمام حواس، پدیده‌های عینی بهار را وصف می‌کند (ابراهیمی کاوری و چولانیان، ۱۳۸۷: ۱۲). منوچهری، یکی از شاعران توانا در توصیف طبیعت به ویژه بهار است. وی طبیعت را در وصف به کمال رسانده است و توصیفات او از عناصر بهار به شیوه‌ای هنرمندانه ظهور و بروز یافته است.

وجود عناصر فصل بهار در ترانه‌های دو شاعر، بی‌تردید بازتابی از محیط زندگی، محیط اجتماعی و فرهنگی، نگاه حاکمان زمان به جایگاه علم و ادب و منزلت والای شاعران را بر پژوهشگران آشکار

1. Al-Zahriyat
2. Al-Rawziyat.
3. spring

می‌سازد. بر این مبنا ضروری می‌نماید تا با مطالعه سبک زندگی و بررسی اندیشه و تفکر آن‌ها بتوانیم به تبیین جایگاه دو شاعر و تحلیل محتوای سروده‌های آن‌ها درباره بهار دست یابیم.

۱-۲. درباره صفی الدین حلّی

عبدالعزیز بن سرايا الحلّی (۶۷۷-۷۵۲ ه.ق / ۱۲۷۸-۱۳۵۱ م) ملقب به صفی الدین، در حلّه؛ شهری بین کوفه و بغداد ولادت یافت (فروخ، ۱۹۸۴ م: ۷۷۲؛ موسی پاشا، ۱۹۸۹ م: ۲۷۵). او به دنبال اوج گرفتن آشوب‌ها، در حدود سال ۷۰۰ حلّه را ترک کرد و به نزد پادشاه منصور نجم الدین غازی بن اُرتق رفت و او را مدح کرد (رک: عبدالجلیل، ۱۳۸۱: ۲۵۰؛ ضیف، ۱۴۲۵ ه.ق: ۳۵۵؛ موسی پاشا، ۱۹۸۹ م: ۲۷۸).

با فوت ملک منصور، حلّی تا سال ۷۲۳، نزد پسر پادشاه به نام ملک صالح ملازم ماند. پس از مدتی که آتش فتنه‌ها شعله‌ور شد، صفی الدین قصد حج کرد و در مسیر بازگشت به قاهره، نزد ناصر بن قلاوون در مصر رفت و او را مدح گفت. صفی الدین نزد پادشاهان بنی اُرتق که از جانب سلاطین مغول، ولایت شهر ماردین را بر عهده داشتند، اقامتی طولانی داشت و بهترین روزگار عمرش را به دور از فتنه‌ها و جنگ‌ها سپری کرد (رک: فروخ، ۱۹۸۴: ۷۷۲؛ ضیف، ۱۴۲۸ ه.ق: ۳۵۶). وی سرانجام در سال ۷۵۰ ه.ق در بغداد درگذشت (رک: الفاخوری، ۱۳۸۳: ۴۸۹).

حلّی از شاعران عرب و شیعه اهل عراق است. او با تقلید از شاعران عباسی، به سهم خودش، تحوّل قابل توجهی را در ادب این دوره ایجاد کرد تا جایی که او را اشعر الشعرا و امیر الشعرا زمانه‌اش می‌نامند (فروخ، ۱۹۸۴ م: ۷۷۲). صفی الدین، واضع علم بدیع با الفاظی ساده و اصیل، ساختار منظم، معانی دقیق، انسجام در کلام، صاحب قطعات و مطوّلات شعری و مسمّطات و موشّحات و ... است (فروخ، ۱۹۸۴: ۷۷۳).

بیشترین توصیف‌های دیوان حلّی را مضامین طبیعت در برمی‌گیرد [حلّه؛ شهری است بر ساحل رود فرات و در آن باغ‌های خرما و درختان زیاد است]. وی به ماردین و سرزمین‌های شام و مصر رفته است. حلّی که در چنین محیطی زندگی کرده، به وصف طبیعت آن، به ویژه فصل بهار پرداخته است. «ربیعیات»^۱ او در باب بهار با گل‌های رنگارنگ و شکوفه‌ها و جوانه‌هایش قرین گشته است. وی در کنار وصف موضوعات بهار، مجالس هم‌نشینی، شراب، ادوات موسیقی، شکار، باز شکاری و ... را

وصف کرده است (رک: الرکابی، ۱۹۹۶م: ۲۲۵). حلی، یکی از بزرگ‌ترین شاعران مدیحه‌سرا در عصر انحطاط است. او جز مدایح حاکمان، در ثنای حضرت علی و اولاد او (علیهم‌السلام) نیز اشعاری فاخر دارد (رک: فروخ، ۱۹۸۴: ۷۷۳).

۲-۲. دربارهٔ منوچهری دامغانی

ابوالنجم احمد بن قوص بن احمد از شاعران مشهور تاریخ ادبیات ایران، در اواخر قرن چهارم یا اوایل قرن پنجم هجری است (ر.ک: صفا، ۱۳۷۹: ۵۸۹). زادگاه وی شهر دامغان و از شاگردان ابوالفرج بوده است. وی از دوران نوجوانی به سرودن اشعاری در باب طبیعت و مدح حاکمان زمانش روی آورد. او پس از ورود به دربار فلک المعالی قابوس بن وشمگیر، تخلص منوچهری را برای خود برگزید. سپس به دربار پادشاهان آل زیار که در گرگان و طبرستان حکومت می‌کردند راه یافت. پس از آن به دربار سلطان محمود غزنوی در غزنین رفت و تا پایان عمرش، سلطان را مدح کرد (همان: ۱۱۳). وی سرانجام، به سال ۴۳۲ هجری قمری، بدرود حیات گفت. از منوچهری دامغانی، تنها یک دیوان اشعار در حدود سه هزار بیت به یادگار مانده که در سال ۱۳۲۶ ه.ش چاپ و منتشر شده است.

بر اساس منابع مکتوب، حیات شاعر را می‌توان در سه دوره تعریف کرد: ایام کودکی او در دامغان که با شب‌های پرستاره و روزهایی آرام، گهگاه با زنگ کاروان‌هایی از بغداد همراه است. دورهٔ دوم حیات ادبی شاعر، در گرگان و دامنه‌های البرز سپری شد. پیوستگی روح شاعر با طبیعت از همین زمان در او به وجود آمد. ارتباطی که بعدها بن‌مایهٔ بسیاری از تصویرسازی‌های بدیع او شده است. دورهٔ سوم زندگی شاعر با رنگی از اشرافیت همراه است و موجب شد تا از محضر سخنوران معاصرش بهره‌مند شود و مضامین را با آموخته‌های پیشین خود رنگ و جلایی دیگر بخشد (ر.ک: امامی، ۱۳۷۹: ۸؛ زرین کوب، ۱۳۷۲: ۳۹).

منوچهری، به سبب تخیلات حسّی، ساده و تصویرسازی‌های دل‌انگیز از پدیده‌های پیرامونش به ویژه بهار، یکی از نامداران زمان خود است. چکامه‌های او که مملو از تصاویری نو با ترکیباتی بدیع و مضمونی شاد است، نوایی ویژه دارد که خاص منوچهری بوده و به شعرش جلوه‌ای پرشور داده است. زبان چالاک، کلام موزون و روان، افکار ساده و صادقانه منوچهری در جوانی و شادابی روح وی، از دیگر ویژگی‌های شعر او می‌باشد (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۲: ۵۲۱). طبیعت، از جمله مضامینی است که در سروده‌های شاعر، بیشترین بسامد را دارد. منوچهری با نگاه دقیق خود به هر چه می‌نگرد زیبایی‌های بدیع و نو را در آن مشاهده می‌کند و این توانایی را دارد که آنچه را دیده و شنیده است به مانند یک

نقاش، برای دیگران ترسیم کند (شافعی، ۱۳۷۱: ۱۲). بدین جهت او را با عنوان بهترین نماینده شعر وصف در میان هم‌عصرانش برگزیده‌اند.

شاعر در تمام اشعارش طبیعت و بهار را از یاد نبرده و در مدایح خود هر فرصتی که یافته به وصف آن روی آورده‌است. در دیوان منوچهری، حدود بیست و دو قصیده «بهاریه» وجود دارد که شاعر، تمام آن‌ها را مقدمه‌ای برای بیان مدایح خود قرار داده است. او شاعری واقع‌گرا است. نگاه متفاوت منوچهری، در نوع توصیفاتی که از طبیعت ارائه می‌دهد، نشان از آن دارد که او اگرچه از شاعران پیش از خود تأثیر گرفته است، اما یک مقلد صرف نبوده و همواره کوشیده است تا اثری با سبک خاص خود بیافریند. قالب مسمط از ابداعات و نوآوری‌های این شاعر است. منوچهری با زبان عربی آشنایی داشته و از واژه‌ها و اصطلاحات عربی در قصایدش استفاده نموده است. خمریه‌های شاعر نیز به تأثیرپذیری از شاعران ادب عربی می‌باشد (امامی، ۱۳۷۹: ۱۱).

تا آنجا که مطالعات نشان می‌دهد، دو شاعر در جامعه‌ای رشد کرده‌اند که ادبیات آن بر محور امور عینی و محسوس استوار بود. آنها در طبیعت سبز و باطراوت مصر و گرگان و دامنه‌های البرز زیسته‌اند. از سویی دیگر، توجه حاکمان به جایگاه شاعران و اعطای هدیه‌های گران از جانب حاکمان، موجبات رفاه آن‌ها را فراهم کرده است. مجموعه این عوامل می‌تواند در آثار آن‌ها مضامینی مشترک را پدید آورد که با خوانش و تحلیل آثارشان، به کشف روزنه‌هایی جدید و همسو دست می‌یابیم.

۳. تصویر بهار در اشعار صفی‌الدین حلّی و منوچهری دامغانی

فصل بهار با تمام رنگ و لعاب آن در سروده‌های شاعران حلّی و منوچهری از جایگاه والایی برخوردار است. این امر نشان از همسویی در جوانی از سبک زندگی و به تبع آن در نگاه دو شاعر دارد. در ادامه به بررسی توصیف بهار و تحلیل ابعاد آن در اشعار دو شاعر می‌پردازیم.

۳-۱. حیات دوباره طبیعت

بهار، دمیدن روح حیات در کالبد طبیعت و آغازگر زندگی دوباره است. تغییر فصل‌ها، نشانه قدرت الهی است و شاعران با مشاهده نشانه‌های جریان زندگی، احساس خود را به بهترین شکل بروز داده‌اند. توصیف‌های صفی‌الدین حلّی از رستاخیز طبیعت، سبز شدن باغ و بوستان و رویش گل‌ها، گویای این ادعا است. شاعر با مشاهده بهار و این همه تحول به شغف آمده است. او آمدن بهار را همراه با نور و

شادمانی و آرامش توصیف می‌کند. بهاری که لباسی رنگارنگ بر قامت طبیعت پوشانده و روزگار آن را زینت بخشیده است و با افتخار می‌گوید:

وَرَدَ الرَّيِّعُ فَمَرَحَبًا بِوُرُودِهِ وَ بِنُورِ بَهْجَتِهِ وَ نَوْرِ وُرُودِهِ
بِحُسْنِ مَنظَرِهِ وَ طِيبِ نَسِيمِهِ وَ أُنَيْقِ مَلْبَسِهِ وَ وَشِيِّ بُرُودِهِ
فَصَلِّ إِذَا افْتَخَرَ الزَّمَانُ فَإِنَّهُ إِنْسَانٌ مُقْلَبٌ وَ يَبِيتُ قَصِيدَهُ
(۱۹۶۲: ۵۵۱)

(ترجمه: بهار آمد پس به فرارسیدنش و نور شادی‌بخشش و شکوفه‌هایش خوشامد و خیرمقدم. / بهار آمد با تمام زیبایی‌هایش، نسیم خوش آن و پوشش رنگارنگ آن و آرامشی که دارد. / بهار فصلی است که روزگار به آن افتخار می‌کند؛ زیرا بهار مانند مردمک چشم و شاه بیت قصیده است.)

منوچهری دامغانی، نوروز و جوان شدن دوباره طبیعت با تمام اجزای آن را توصیف کرده و از مشاهده این که جهان، تجربه حیات دوباره دارد به شگفت آمده است. جهان در نظر شاعر، به مانند بهشتی جاودان شده است:

نوروز، روزگار، مجدد کند همی وز باغ خویش باغ ارم رد کند همی
(۱۳۴۷: ۱۱۴)

حلّی، گل‌های بهار را که شکوفا شده‌اند به لشکریانی تشبیه کرده است که به احترام ورود بهار، بر پای ایستاده و قیام کرده‌اند. درخت انگور نیز روی زانوهایش به نشانه احترام، ایستاده است.

وَ أَقْبَلَتْ بِالرَّيِّعِ مُحَدِقَةً كَتَائِبٌ لَا تُخَلُّ بِالْأَدَبِ
فَعُصْنُهَا قَائِمٌ عَلَى قَدَمٍ وَالْكَرْمُ جَاثٍ لَهُ عَلَى الرُّكْبِ
(۱۹۶۲: ۵۵۳)

(ترجمه: لشکر گل‌های شکفته شده‌ای که بی ادبی نمی‌کنند به واسطه بهار روی آوردند. / شاخه آن گل‌ها بر روی پاهایش ایستاده حال آن که درخت انگور بر روی زانوهایش نشسته است.)

در بخشی دیگر نیز منوچهری، مضمونش را تکرار می‌کند و می‌گوید: هرگز ندیده است، شخصی پیر، دوباره جوانی را تجربه کند، در حالی که بهار دوباره فرا رسیده و جهان پیر را برنا و جوان ساخته است.

وقت بهارست و ورد مورد گیتی آراسته چو خلد مخلد

گیتی فرتوت گوزپشت دژم روی بنگر تا چون بدیع گشت و مجدّد
برنا دیدم که پیر گردد، هرگز پیر ندیدم که تازه گردد و امرد
(۱۳۴۷: ۱۶)

دو شاعر، از بهار و حیات مجدّد طبیعت سخن گفته‌اند. صفی‌الدین از هدیه رنگارنگ بهار به طبیعت و منوچهری از آراستن جهان که مانند بهشت جاودان شده است. آن‌ها از گل‌آرایی بهار که جهان را رنگارنگ کرده است، یاد می‌کنند. تصویرسازی آن‌ها در اینجا بسیار نزدیک به هم می‌باشد.

۲-۳. وصف ابر و باران

اندیشه و عاطفه شاعر با طبیعت، پیوند محکمی دارد و آراستن آن به محسنات بدیعی، جلوه‌های دل‌فریبی ایجاد می‌کند. در سروده زیر، شاعر، تصاویر دل‌انگیز و زنده از ابر، ژاله باران که گل‌های شاداب و تازه و باغ با طراوت را ارمغان دارد، ترسیم کرده است. حلی در اینجا کوشیده است تا با نگاه متفاوت خود، عالم را از آنچه هست زیباتر جلوه دهد. تمام اجزای طبیعت در سروده حلی، گویا بی‌قرار هستند؛ ابرهای خاکستری رنگ پر بار بهاری، گویی از فراق گل‌ها ناراحت است و لباس کبود پوشیده و عزا گرفته است، پس پیوسته گریه می‌کند. اما زمین از وجود گل‌های باطراوت بهار، سرود شادمانی سر می‌دهد و مراسم پایکوبی به پا کرده است.

وَالسُّحْبُ تَعْقُدُ فِي السَّمَاءِ مَا تَمَامًا وَالْأَرْضُ فِي عُرْسِ الزَّمَانِ وَعَيْدِهِ
(۱۹۶۲: ۵۵۲)

(ترجمه: و ابر در آسمان مراسم عزا گرفته، در حالی که زمین در عروسی و عید زمانه است.)

علاوه بر گریه ابر، گل‌های شقایق نیز در فراق ابر (محبوبش)، گریبانش را پاره کرده و بی‌قراری می‌کند. صورت گل سوسن هم به خاطر سیلی ابر بهار کبود شده است.

نَدَبَتْ فَشَقَّ لَهَا الشَّقِيقُ جُيُوبَهُ وَارزَقَ سَوَسْنَهَا لِلطَّمِ خُدُودَهُ
وَالغَيْمُ يَحْكِي الْمَاءَ فِي جَرِيَانِهِ وَالْمَاءُ يَحْكِي الْغَيْمَ فِي تَجْعِيدِهِ
(همان: ۵۵۲)

(ترجمه: ابر گریه و زاری کرد و گل شقایق بخاطر او گریبان چاک زد و گل سوسن به خاطر سیلی گونه‌های خود را آبی کرده است. / ابر در راه رفتن مانند آب است و آب در پیچ و تاب خوردن مانند ابر است.)

معادل همین تصاویر را در سروده‌های منوچهری می‌خوانیم:

باغ معشوقه بدو عاشق او بود سحاب خفته معشوقه و عاشق شده مهجور و مصاب
عاشق از غربت باز آمد با چشم پر آب دوست کانرا بسرشک مژده بر کرد زخواب
دوستکان دست بر آورد و بدرید نقاب از پس پرده برون آمد با روی چو ماه
(۱۳۴۷: ۱۹۳)

منوچهری می گوید: ابر، همانند عاشقی است که در برابر معشوق خود (باغ) پس از روزها فراق و هجران، اشک شوق می بارد و این اشک‌های عاشق مهجور است که باغ و ساکنان آن را بیدار می کند و چشم عاشق به روی ماه نیک رویان، روشن می شود. تصویر آفرینی حلّی و منوچهری در این محور بسیار شبیه به یکدیگر دیده می‌باشد.

در بخشی دیگر، حلّی، قطرات باران و شبنم روی گل‌ها را به سان حباب‌هایی دانسته که جهانی از رنگ‌ها و زیبایی‌ها را در خود منعکس می کند و زیبایی آن را چند برابر کرده است.

وَالطَّلُّ فَوْقَ الْمِيَاهِ مُنْتَبِثٌ فَهَوَ لِكَاسِ الْغَدِيرِ كَالْحَبِّبِ

(۱۹۶۲: ۵۵۳)

(ترجمه: و شبنم‌ها بر روی آب پراکنده هستند و برای کاسه آبگیر به سان حباب‌اند.)

منوچهری نیز قطرات باران را به گلاب تشبیه کرده است که علاوه بر شاداب بودن، عطر آگین است. همچنین، ابر، خیاطی است که لباس‌هایی رنگارنگ بر تن باغ و بوستان دوخته است. نسیم بهار نیز خوشبو و قاصدی است که از بوستان به دیدار کوهسار رفته و با خود تحفه‌ای از گل‌های معطر را پیشکش می کند:

ابر آذاری برآمد از کران کوهسار باد فروردین بجنبید از میان مرغزار
این یکی گل برد سوی کوهسار از مرغزار وان گلاب آورد سوی مرغزار از کوهسار
ابر دیادوز، دیبا دوزد اندر بوستان باد عنبرسوز، عنبرسوزد اندر لاله‌زار
این یکی سوزد، ندارد آتش و معجر به پیش وان یکی دوزد، ندارد رشته و سوزن به کار

(۱۳۴۷: ۲۷)

شاعر در تصویری دیگر، قطرات باران را مانند گلاب، نافه مشک و دانه‌های گران‌بهای در دانسته است. اشاره به سنگ‌های قیمتی مانند در، لؤلؤ، گوهر، زبرجد و ... در سروده‌های شاعر بسیار به چشم می‌خورد:

نافه مشکست هرچ آن بنگری در بوستان دانه درّست هرچ آن بنگری در جویبار

این یکی درّی که دارد بوی مشک تبتی وان دگر مشکی که دارد رنگ درّ شاهوار
(همان: ۲۸)

در نگاه حلّی، ابر بهار که لبریز از باران است، گویی گریه شادی سر می‌دهد، چون چشمانش به دیدار بهار، بارانی است. منوچهری از ابرهای باران‌زای اردیبهشت نام می‌برد که چون عاشقی دورافتاده از معشوق است و گریه ابر، گویی گلاب و مروارید و گوهرهای شاهانه است که بر سر زمینان می‌بارد. این نوع تصویرسازی، در اشعار شاعران ایران و عرب نمودهای بسیاری دارد که بارش باران را به گریه ابر و گریه آسمان تشبیه کرده و شکفتن گل‌ها و جوانه‌ها را به خنده زمین و خنده باغ و بوستان مانند کرده‌اند (رک: ابراهیمی کاوری و چولانیان، ۱۳۸۷: ۱۸). قطرات باران هم مانند آینه‌ای شفاف است که شادی زمین و زیبایی‌های بهار را برای آسمانیان بازگو می‌کند. باران، هدیه ارزشمند شکوفه‌ها و جوانه‌ها را برسان جواهراتی گرانبها به درختان تقدیم نموده و آن‌ها را تاجدار کرده است. بهار نیز لباسی رنگارنگ از حریر را بر قامت زمینیان پوشانده است.

۳-۳. وصف جوانه‌ها و شکوفه‌ها

وصف جوانه‌ها و شکوفه‌ها از دیگر مظاهر بهار است. درختان، که به دست جفای زمستان، گرفتار شده بودند، حال، حیات دوباره را آغاز کرده و بهار به آن‌ها، لباسی نو و گرانبها از جنس شکوفه‌ها و جوانه‌ها هدیه داده است.

وَالْعُصْنُ قَدْ كَسِيَ الْعَلَائِلَ بَعْدَمَا
أَخَذَتْ يَدَا كَانُونَ فِي تَجْرِيدِهِ
(۱۹۶۲: ۵۵۱)

(ترجمه: و شاخه پوشش‌هایی را بر تن کرده بعد از آن که دست کانون (زمستان) شروع به بی‌برگ کردن او کرد.)

شاعر، جوانه‌ها و شکوفه‌ها را زیورآلاتی زیبا می‌خواند که بر گردن زیبارویان آویزان است. شاخه‌های درختان نیز رقاصانی هنرمند هستند که از شوق داشتن آن همه زیبایی، پایکوبی می‌کنند:

حَلَلًا فَوَاضِلُهَا عَلَى الْكُتْبَانِ
قَدْ قَيَّدَتْ بِسَلْسِلِ الرَّيْحَانِ
خَلَعَ الرَّيْبُ عَلَى عُصُونِ الْبَانِ
وَكَاثَمَا الْأَعْصَانُ سُوقُ رَوَاقِصٍ

وَالطَّلَعُ فِي خَلَلِ الْكِمَامِ كَأَنَّهُ خُلَلٌ تَفْتَقُّ عَن نُّحُورِ غَوَانٍ

(۱۹۶۲: ۹۹)

(ترجمه: فصل بهار بر تن شاخه‌های درخت بان زیورآلاتی را پوشانده که حاشیه‌های آن بر روی تپه ماسه‌ای دست داده است. / گویی آن شاخه‌ها ساق‌های رقاصانی هستند که با زنجیرهای ریحان بسته شده‌اند. / و جوانه‌ها در درون کاسبرگ گویی زیورآلات آویزان بر گردن زیارویان هستند.)

همچنین، شاعر، شاخه‌های درختان را به پادشاه، و شکوفه‌ها و جوانه‌ها را به تاج‌هایی ارزشمند تشبیه کرده است که درختان را تاجدار کرده است. تشبیه شکوفه‌ها و جوانه‌های بهار به تاج پادشاهان، تصویرسازی بدیع شاعر است که می‌تواند نمودی از وضعیت جامعهٔ زمان شاعر و سبک زندگی اجتماعی غنی و همراه با رفاه وی باشد:

قَدْ أَضْحَكَ الرَّوْضَ مَدْمَعُ السُّحْبِ وَتَوَجَّحَ الزَّهْرُ عَاطِلَ الْقُضْبِ

(همان: ۵۵۳)

(ترجمه: اشک ابرها (سیاه)، باغ را به خنده واداشته است و شکوفه، شاخه‌های برهنه درختان را تاج دار کرده است.)

منوچهری، شاخهٔ درخت بادام و شکوفه‌هایی که آن را تزیین کرده‌اند را به مانند بتی زیبا دانسته است که با وجود شکوفه‌ها، زیباتر شده است. همچنین، شکوفه‌ها را مانند جام‌هایی از شراب دانسته است که برگ‌ها آن را در دست گرفته‌اند:

شاخ بادام از شکوفه لعبتی شد آزری جام‌های می گرفته برگ‌ها هر سو به چنگ

(۱۳۴۷: ۲۲۲)

شاعر، آمدن بهار و فروردین ماه را با تولد جوانه‌ها و غنچه‌ها بر تن بوته‌های گل و درختان، خبر می‌دهد، به طوری که تمام ساکنان باغ به یمن ورود بهار، به سرودخوانی و نغمه‌سرایي پرداخته‌اند.

بنمود چون ز برج بره آفتاب روی گلها شکفت بر تن گلبن به جای موی

چون دید دوش گل اندر کنار جوی آمد به بانگ فاخته و گشت جفت جوی

(همان: ۲۴۷)

شکوفه‌ها و جوانه‌های درختان در تصویرآفرینی حلی به لباسی نو، زیورآلاتی زیبا و نگین‌هایی درخشان بر شاخه‌ها، به سان زیبارویان می‌ماند که زیبایی بهار را دو چندان کرده است. منوچهری نیز به زیورآلاتی اشاره می‌کند که درختان، باغ و بوستان (بتی زیبا) را تزئین و زیبا کرده است. فضاسازی دو شاعر در این بخش بسیار به هم نزدیک می‌باشد. از تشبیهات دو شاعر که شکوفه‌ها و جوانه‌ها را به زیورآلات، نگین‌های ارزشمند و جام‌های شراب مانند کرده‌اند، می‌توان به همانندی فضای زندگی فردی و اجتماعی دو شاعر پی برد.

۳-۴. وصف گل‌های رنگارنگ

وَالرَّجْسُ الغَضُّ لَمْ تُغَضِّضْ نَوَاطِرُهُ
كَأَنَّهُ ذَهَبٌ مِنْ فَوْقِ أَعْمَدَةٍ
فَزَهْرُهُ بَيْنَ مُغَضِّضٍ وَوُزْرورِ
مِنَ الزَّمْرَدِ فِي أَوْرَاقِ كَافورِ
وَالأَفْحَوانُ زَها بَيْنَ البَهارِ بِها
شِبْهَ الدَّرَاهِمِ ما بَيْنَ الدَّنائِرِ
(۱۹۶۲: ۱۴۶)

(ترجمه: و نرگس شاداب و تازه چشمانش را نبسته است برخی از گل‌های نرگس هنوز در خواب است و برخی دیگر شکوفا شده است) (بین خواب و بیداری قرار دارد). / گویی گل نرگس، طلایی بر فراز ستون‌های زمردی در برگ‌های کافوری است. / و گل بابونه که میان ادویه‌ها خود نمایی می‌کند شبیه درهم‌هایی میان دینارها است.)

تصویرسازی حلی از نمای گل‌ها در صبحگاهان باغ، صحرا و مرغزار، بی‌مانند است. صفی‌الدین، گل نرگس شاداب و شکفته با گلبرگ‌های کافوری که گویی جامی از طلا را دربر گرفته است و بر روی ستون‌هایی از زمرد، تعبیه شده را تصویر کرده است. او گل بابونه را که میان ادویه‌ها می‌درخشد را نیز به سکه‌های طلا، بین سکه‌های نقره مانند کرده است:

شاعر، گل‌ها را پادشاهانی می‌نامد که بزرگان لشکر او را در میان گرفته و محافظت می‌کنند. کبودی گل یاسمن را دلیل بر دوری از محبوب می‌انگارد. این تصویر از گل سوسن در اشعار منوچهری هم عیناً تکرار شده است. شاعر، گل نرگس را دلربایی با چشمانی جذّاب، معرفی می‌کند که از خواب خوش برخاسته است:

وَالوَرْدُ فِي أَعلا الغُصونِ كَأَنَّهُ
مَلِكٌ خَافُ بِه سَراةِ جُنودِهِ

وَالْيَاسْمِينَ كَالْعَاشِقِ قَدْ شَفَّهُ
جَوْرُ الْحَبِيبِ بِحَجْرِهِ وَ صُدُودِهِ
وَ انظُرْ لِنَرْجِسِهِ الشَّهِيِّ كَأَنَّهُ
طَرْفُ تَنْبَهَةٍ بَعْدَ طَوْلُ جُودِهِ
(همان: ۵۵۱)

(ترجمه: و گل برفراز شاخه‌ها گویی پادشاهی است که بزرگان لشکر او را احاطه کرده‌اند. / و گل یاسمن مانند عاشقی است که ستم محبوب یا روی گرداندن خود او را لاغر و رنجور کرده است. / به نرگس دلربای باغ نگاه کن گویی که آن چشمی است که بعد از خواب‌های طولانی بیدار شده است.)

منوچهری معتقد است، شکفتن گل‌ها، آیات روشنی از آفرینش هستی را به نمایش می‌گذارد. شاعر، آمدن بهار که با خود، گل‌های یاسمن و نسترن را آورده و دنیا را به بهشتی جاودان مانند کرده است را گرامی می‌دارد:

نوبهار آمد و آورد گل و یاسمن
باغ همچون تبت و باغ به سان عدنا
بوستان گویی بتخانه فرخار شده است
مرغکان چون شمن و گلبنکان چون و ثنا
(۱: ۱۳۴۷)

منوچهری، در جلوه‌گری گل‌های بهار، آن قدر محو و متحیر فضای مملو از رنگ‌ها و نقش‌ها شده است که اذعان می‌کند، بازتاب درخشش گل‌ها، زیبایی بهار را بی‌نهایت کرده است. به گونه‌ای که تمام نقص‌ها، کاستی‌ها و تاریکی‌ها از آن دیار رخت بر بسته است. در این تصویر، نقره، همان گلبرگ‌های سفید گل نرگس است که به زرخدان و زرّ میانه گل به چاه زرخدان تشبیه شده است. گل نرگس، قدحی زرّین است در دست صنمی سیم اندام، و مانند چراغی در میان حریر و پرنیان رنگارنگ است:

از فروغ گل اگر اهرمن آید بر تو
از پری بازندانی دو رخ اهرمن
نرگس تازه چو چاه ذقنی شد به مثل
گر بود چاه ز دینار و ز نقره ذقنا
چونکه زرّین قدحی بر کف سیمین صنمی
یا درخشنده چراغی به میان پرنای
(همان: ۳)

در توصیف حلّی و منوچهری از گل نرگس و یاسمن به زر، دینار و درهم، قدح زرّین، صنم سیم اندام، چراغ و پادشاه، می‌توان ویژگی همسانی در توصیف و همزیستی شادمانه حلّی و منوچهری را نتیجه گرفت؛ چون به طور معمول می‌بایست، گل نرگس را به چشم تشبیه می‌کردند. دو شاعر به

ترتیب، درخت بان و درخت سرو را به قد یار مانند کرده‌اند. حلّی، دیگر ساکنان باغ را نیز لشکریانی وصف کرده است که از گل‌ها به عنوان پادشاه، محافظت می‌کنند. منوچهری، گل‌ها را مانند چراغ-هایی در میان حریر و پرنیان، تصوّر نموده است. هر دو تشبیه، می‌تواند گویای اندیشه آرام، شادمان و بی‌نیاز شاعران باشد. ضمن اینکه هر دو شاعر، گل یاسمن را عاشقی می‌خوانند که صورتش از سیلی محبوب (ابر بهار)، کبود شده است.

۵-۳. وصف دشت‌های سرسبز

حلّی، طبیعت بهار و دامن صحرا را زنده و دارای حیات می‌داند. سایه‌هایی که در چمن‌زارهای سرسبز قدم می‌زنند و شاخه‌های درختان که از فرط خوشحالی به مانند انسان‌های مست، قدم برمی‌دارند. بنابراین، شاعر، همگان را به حضور و هم‌نشینی با طبیعت و نشستن در سایه‌سار درختان و تماشای بهار بی‌نظیر، در حالی که شراب از دست ساقی خوش صدا و زیبا رو می‌نوشند، دعوت می‌کند:

وَالظِّلُّ يَسْرِقُ فِي الْحَمَائِلِ حَطْوَهُ
وَالْفُصْنُ يَخْطُرُ خَطْرَةَ النَّشْوَانِ
وَإِذَا رَأَيْتَ جَدِيدَ رَوْضٍ نَاضِرٍ
فَأَرشُفْ عَتِيقَ الرَّاحِ فَوْقَ جَدِيدِهِ
مِنْ كَفِّ ذِي هَيْفٍ يُضَاعِفُ خُلُقَهُ
سُكْرَ الْمُدَامِ بِشَدْوِهِ وَنَشِيدِهِ
(۱۹۶۲: ۹۹، ۵۵۲)

(ترجمه: و سایه در چمن‌زار قدم می‌زند و شاخه‌ها مانند انسان مست گام برمی‌دارند. / و هر گاه باغ تازه و زیبا را دیدی در آن جا بنشین و شراب کهنه را پس از شراب تازه بنوش. / از دستان ساقی لاغر میانی که مستی باده با اخلاق خوش آواز خواندن و شعر سرودن او دو چندان می‌شود.)

همچنین، وصف دشت‌هایی که به استقبال قدوم بهار رفته و خلعت زیبا و نو پوشیده‌اند، جلوه‌ای دیگر به طبیعت داده است:

وَالْأَرْضُ مَدَّتْ لِرَوْضٍ مَشِيَّتِهِ
مَطَارِفًا مِنْ رِيَاضِهَا الْقَشْبِ
(همان: ۵۵۳)

(ترجمه: و زمین به خاطر آمدن بهار فرش‌هایی از نی در باغ‌ها گسترانیده است.)

منوچهری، بهار و نوروز را به نقّاشی مانند کرده که صحرا و دشت را با مشک و گل‌های رنگارنگ نقّاشی کرده است. فضای معطر طبیعت و وجود گل‌های سنبل، ارغوان، لاله و ... تجلّی‌گاه الهام آدمیان

از فضای پر نقش و نگار آن است. پس مخاطبان را به حضور در طبیعت بهار و نوشیدن شراب ناب و لذّت بردن از نعمت‌های خدادادی فرا می‌خواند:

نوروز برنگاشت به صحرا بمشک و می تمثال‌های عزّه و تصویرهای می
 بستان به سان بادیه گشته‌ست پر نگار از سنبلش قبیله و از ارغوانش حی
 صد کارگاه ششتر کرده‌ست باغ لاش صد کارگاه تبت کرده‌ست دشت طی
 (۱۳۴۷: ۱۱۲)

در جایی دیگر، منوچهری، به خاطر رنگارنگ بودن فضای دشت و صحرا، گل‌های بهار را به خیمه‌ها و حجله‌ها تشبیه کرده است.

باغ پر از حجله شد راغ پر از کله شد دشت پر از دجله شد، کوه پر از مشک ساد
 (همان: ۱۹)

دو شاعر، دشت‌هایی که لباس نو پوشیده‌اند را وصف کرده‌اند. شاخه‌های درختان در این دشت‌ها شادمانه قدم می‌زنند. پس مخاطبان را به حضور در طبیعت سبز و نوشیدن شراب فرا می‌خوانند. دشت و صحرا به واسطه وجود گل‌ها، شکوفه‌ها، جوانه‌ها و گیاهان، معطر و عطر آگین شده است و همگان از دیدار آن به وجد می‌آیند. دو شاعر، در تصویر آفرینی خود از پهنه طبیعت بهار به شیوه‌ای یکسان کار کرده‌اند، به نحوی که گویا هر دو در یک مکان زیسته‌اند.

۳-۶. وصف نسیم بهار

نسیم بهار که در روایات متعدّد به گره‌گشایی مشهور است در سروده‌های بسیاری از شاعران و ادیبان، بازنمایی شده است. در بیت یاد شده، از نظر حلّی، نسیم بهار، جانبخش است و بر هر چه بوزد، آن را احیا می‌کند. در این تصویرسازی از صفی الدین، باد بهار، گل‌ها و گیاهان را هدیه‌های گرانبهایی چون طلا، پیشکش می‌کند.

وَقَهَّهَ الْوَرْدُ لِلصَّبَا فَعَدَّت تَمْلَأُ فَاَهُ قُرَاضَةُ الدَّهَبِ ۲۰

(۱۹۶۲: ۵۵۳)

(ترجمه: و خنده گل، برای باد صبحگاهی به این خاطر است که دهانش پر از تکه‌های طلا شده است.)

منوچهری، باد بهار را جادوگر خوانده است؛ زیرا باغ و بوستان را به مانند کلبه تاجری پر از هدیه - های گرانبها کرده است:

باد نوروزی همی در بوستان سامر شود تا به سحرش دیده هر گلبنی ناظر شود
گل که شب ساهر شود پژمرده گردد بامداد وین گل پژمرده چون ساهر شود زاهر شود
باد همچون دزد گردد هر طرف دیار بای بوستان آراسته چون کلبه تاجر شود
هر زمان دزد اندر افتد کلبه را غارت کند مرغ چون بازاریان بر کار ناصابر شود
(۲۳: ۱۳۴۷)

منوچهری، نسیم بهار را مشک بوی می خواند. نسیم بهار، مانند قاصد و پیغام رسانی است که عطر گل های بهار را برای کوه و دشت و صحرا هدیه می برد.

نالہ بلبل سحر گاهان و باد مشکبوی مردم سرمست را کالیوه و شیدا کند
(۲۴: ۱۳۴۷)

شاخ برانگیخت در، خاک برانگیخت نقش باد فرو بیخت مشک، ابر فرو ریخت نم
باد علمدار شد، ابر علم شد سیاه برق چنان چون ز زر یک دو طراز علم
باد زره گر شده ست، آب مسلسل زر ابر شده خیمه دوز ماغ مسلسل خیم
(همان: ۵۹)

بر اساس ابیات مذکور، دو شاعر، نگاهی یکسان به پدیده گره گشایی و جان بخشی نسیم بهار دارند و آن را احیا کننده و جادوگر خوانده اند. احیا گرانی که به مانند جادوگران، به گل ها و دشت ها و کوه ها و صحراها، هدیه طلا را پیشکش می کند و بوستان را به کلبه تاجران و ثروتمندان تبدیل کرده است. همچنین، منوچهری، باد بهار را مشک بوی و معطر می خواند و این را برای نسیم ارزشی مهم دانسته است. در این تصویر آفرینی، استفاده از کلمات طلا، کلبه تاجران و جادوگر، نمایی دیگر از سبک زندگی غنی و در مرقه شاعران را می توان برداشت کرد. به نظر می رسد آن ها بسیار شادمانه و به دور از هر رنج و سختی، روزگار می گذرانده اند. هر دو، در خدمت پادشاه زمان خود بوده و با مدایح ستودنی خود توانسته اند نظر حاکم را به خود جلب کرده و به خوبی نقش آفرینی نمایند.

پرنده‌گانی که در بهار کوچ می‌کنند و با آوازهای گوش‌نواز خود، زیبایی بهار را دوچندان می‌سازند، از دیگر جلوه‌های باشکوه طبیعت هستند. حلّی در تصویرسازی‌های خود، نوای دلنشین پرنده‌گان را که معتقد است سرود قدوم سبز بهار را نوید می‌دهند، به ندای دلنواز دختران آراسته‌ی معبد که جامی از عود را در دست گرفته و یک‌نوا، سرودخوانی می‌کنند، مانند کرده است. به نظر می‌رسد، شاعر نه تنها به صدای پرنده‌گان علاقه‌مند است بلکه زیبایی ظاهری پرنده‌گان نیز او را مجذوب خود کرده است. چون آن‌ها نیز به مانند طبیعت بهار، رنگارنگ هستند و این ویژگی، هنرنمایی آن‌ها را دوچندان می‌کند. شاعر در تشبیهی دیگر، آوا و نغمه‌ی پرنده‌گان را برتر از نوای نی دانسته است به گونه‌ای که تمام اجزای عالم را با خود همراه کرده و به سماعی عاشقانه و عارفانه فرامی‌خواند.

وَتَجَاوُبُ الْأَطْيَارِ فِي أَشْجَارِهِ
وَالطَّيْرُ غَنَّتْ بِمَنْطِقِ غَرْدِ
وَالْقُضْبُ مَا لَتْ لَسَجْمِهَا طَرِبًا
وَالْقُضْبُ مَا لَتْ لَسَجْمِهَا طَرِبًا
كَبِنَاتٍ مَعْبَدٍ فِي مَوَاجِبِ عُودِهِ
يُعْنَى النَّدَامَى عَنِ نَفْحَةِ الْقَمَصِبِ
وَنَحْنُ مِنْهَا أَحَقُّ بِالطَّرِبِ
(۱۹۶۲: ۵۵۱، ۵۵۳)

(ترجمه: و پرنده‌گانی که در درختان آن آواز می‌خوانند مانند دختران معبد هستند که با عود نغمه سرایی می‌کنند. / و پرنده با صدایی شیوا آواز می‌خواند و یاران هم‌نشین را از نوای نی بی‌نیاز می‌گرداند. / و شاخه به خاطر آواز خوش پرنده از روی شادی سرمست می‌شود حال آن که از شاخه‌ها به شادی کردن سزاوارتریم.)

تصویرسازی شگرف منوچهری در وصف پرنده‌گانی مانند: بلبل، کبک، فاخته، بط و ... در بهار، مخاطب را به فضای طربناک طبیعت برده و از نوای آن سرمست می‌کند. وی با کاربرد تشبیهات دقیق، فاخته را نی‌نواز، بط را طنبورزن، کبک را ناقوس‌زن و شارک را سنتورنواز معرفی می‌کند. فاخته صدای حزن‌انگیزی دارد و به نظر می‌رسد که بهترین ابزار برای او، همان نی باشد که با طبیعت فاخته هم‌نوا است:

کبک ناقوس‌زن و شارک سنتورزنست
پرده راس‌زندان‌روبر شاخ‌چنار
فاخته نای‌زن و بط شده طنبورزن
پرده باد‌هزن‌دق‌میری برنارونا
(۱۳۴۷: ۱۶)

همانطور که در زندگی نامه دو شاعر مطالعه شد و قراین حکایت دارد، حلی و منوچهری در علوم موسیقی نیز دستی توانا داشته‌اند. چنانکه اشاره به صوت پرندگان که سرودی هم‌آهنگ دارند و مخاطبان را به شادمانی دعوت می‌نمایند پیام‌های متعددی از جمله نوید آمدن بهار، دعوت به طبیعت و لذت بردن از نعمت‌های خدادادی را متبادر می‌کند. شاعران با تشبیه این موارد به هر کدام از سازها و ابزارهای موسیقی، نهایت زیبایی را در وصف پرندگان بیان کرده‌اند. در اینجا شباهت بین دو شاعر، بسیار زیاد است تا جایی که احساس می‌شود، اشعار آن‌ها توسط یک شخص به نظم آمده است.

به طور کلی، حلی، آواز پرندگان را برتر از نوای نی دانسته و منوچهری دامغانی، صدای فاخته را به مانند نی می‌خواند. توجه به تصویرسازی فضایی که در آن طبیعت به احترام ورود مهمانی ارجمنند، لباسی نو بر تن پوشیده است. ابرهایی که گوهر، در و زبرجد به دامن باغ و بوستان می‌ریزند و آن را ثروتمند کرده‌اند. شکوفه‌ها و جوانه‌هایی که پهنه زمین را تزیین کرده و آذین بسته‌اند. فضای عطرآگین بوستان که به یمن شکفته شدن گل‌های لاله، سوسن، نسترن و ... ایجاد شده است. نسیم بهار که سرمست از بوی گل‌ها شده است با خود هدیه‌هایی ارزشمند به میان کوه‌ها می‌برد. پرندگانی که از دیدار این همه درخشش طبیعت، سرود و نغمه شادمانی سر می‌دهند. انسان‌هایی که این زیبایی طبیعت را غنیمت دانسته و همگان را به حضور در آن و نوشیدن شراب دعوت می‌کنند. همه این‌ها تابلویی است از دنیای شاعران حلی و منوچهری که آن را با تخیلات ساده و بی‌پیرایه خود به طرزی طرفه و نادر، نقاشی کرده‌اند. آن‌ها از صور گوناگون خیال، بیشتر به تشبیه روی آورده‌اند، که علاوه بر صورت محسوس آن در برخی موارد تشبیهاتی فراتر از محسوسات را شامل می‌شود.

۳. نتیجه‌گیری

فصل بهار از دیر زمان همواره در عرصه‌های مختلف علوم ادبی مورد توجه شاعران و ادیبان بوده است. شاعران و نویسندگان ملل جهان همواره بر آن هستند تا به شیوه‌های مستقیم و غیرمستقیم، حضور طبیعت و توصیف و شرح دنیای طبیعی را در آثارشان منعکس کنند. در این راستا، تحلیل و بررسی تطبیقی آثار ملت‌ها به ویژه آفرینش‌های ادبی که قطعاً بازتابی از تحولات تاریخی، فرهنگی و اجتماعی را در خود نهفته دارد، می‌تواند بسیاری از ابعاد و زوایای ناشناخته آثار و سبک شاعران و ادیبان تاریخ ادبیات ملت‌ها را شفاف و روشن نماید. بر این اساس، در پاسخ به پرسش‌های تحقیق حاضر که اثبات شده‌اند می‌توان گفت:

مطالعات انجام شده گویای آن است که صفی‌الدین حلّی و منوچهری دامغانی در جغرافیایی سرسبز، طبیعتی آرام، و بسیار مورد احترام حاکمان زمانشان، بالیده و بزرگ شده‌اند. حلّی در ادب عربی و منوچهری در ادب فارسی با عنوان سرآمدان عصر خود در وصف تعریف شده‌اند. دو شاعر برگزیده، بی‌تردید در بخشی از سروده‌هایشان مقلد پیشینیان خود بوده‌اند. با این حال در تنگنای تقلید باقی نمانده و با سبک و شیوه بیان خاص خود به ابداعات درخور توجهی دست یافته‌اند. روش آن‌ها در میان هم‌عصرانشان و در دوره‌های بعد، سرمشق بسیاری از ادیبان و شاعران قرار گرفته است.

حلّی و منوچهری، به بهار طبیعت توجهی ویژه داشته و در هر حوزه‌ای که هنرنمایی کرده‌اند، جلوه‌های بهار را به شیوه‌ای ظریف و دقیق وارد شعر خود نموده و شاهکار آفریده‌اند. آن‌ها بهار را غالباً مقدمه‌ای بر مدایح خود قرار داده‌اند. حلّی به واسطه نگاه دقیق و ظریف به جهان پیرامونش و دقت در امور و تغییرات طبیعت کوشیده است تراوشات اندیشه خود را به پوشش قواعد زیبایی‌شناسی آراسته کند و این امر می‌تواند یکی از نقاط قوت و توجه معاصران و شاعران پس از او به آثارش باشد. منوچهری دامغانی نیز در سروده‌های مدحی خود از طبیعت غافل نشده و هریک از اجزاء طبیعت را نمودی از ممدوح می‌پندارد. منوچهری در تمام مدایح خود، پیوسته، جلوه‌های بهار را مشاهده می‌کند و در هر فرصتی که می‌یابد، نقبی به طبیعت و تحولات آن داشته است. این در حالی است که صفی‌الدین حلّی بیشتر عنایت خود را به ممدوح دارد.

عناصر بهار همراه با تصویرسازی رستاخیز زمین که حیاتی مجدد را تجربه می‌کند، ابرهای خاکستری رنگ و پر باران که از دوری یار و محبوب (گل‌ها و گیاهان بهار) اشک شوق می‌بارد، چشمه‌ها و نه‌های خروشان و جاری، پرندگان خوش‌الحان و خوش‌آواز که نوید بهار را می‌دهند، بارش باران‌های ثمربخش و طراوت‌بخش، توگد جوانه‌ها، شکوفه‌ها و گل‌های رنگارنگ طبیعت که ثمره باران و هدیه بهار است، وزش بادهای بهاری و جان‌بخش و هوای مملو از عطر گل‌های معطر، از جمله تصاویر پربسامد بهار در سروده‌های شاعران می‌باشد. بر این مبنای واضح می‌گردد که آن‌ها، نه تنها به لحاظ جغرافیایی، شرایط به نسبت یکسانی را تجربه کرده‌اند، بلکه بازتاب هنر آن‌ها در تصویرسازی‌های بدیع و نو، کاربرد آرایه‌ها و تشبیهات ساده بسیار مشهود است، تا آنجا که تصور می‌شود آن‌ها در یک مکان زندگی کرده و مشاهداتی یکسان داشته‌اند.

ابراهیمی کاوری، صادق و چولانیان، رحیمه (۱۳۸۷). «مقایسه موضوعی وصف طبیعت در شعر فارسی و عربی». نشریه مطالعات ادبیات تطبیقی، دوره دوم، شماره ۵، ۳۲-۹.

امامی، نصراله (۱۳۷۹). فروغ گل: گزیده اشعار منوچهری دامغانی، تهران: جامی.

امیری، جهانگیر؛ منفرد چشمه کیودی، سعید (۱۳۹۱). بررسی و تحلیل فن وصف در دیوان صفی‌الدین حلّی، کرمانشاه: دانشگاه رازی (دانشکده ادبیات و علوم انسانی).

الحلی، صفی‌الدین (۱۹۶۲ م). اللیوان. الطبعة الأولى، بیروت: دارصادر.

خفاجی، محمد عبدالمنعم (۱۹۹۰ م). الحیاه الأدبیه فی العصر العباسی الأول. الطبعة الأولى، بیروت: دار الجیل.

رزق سلیم، محمود (۱۹۵۷ م). الأدب العربی و تاریخه فی عصر الممالیک و العثمانيين و العصر الحديث، القاهرة: دار الكتاب العربی.

زینی‌وند، تورج و فاطمه عسگری (۱۳۹۲). «منوچهری و شعر عرب: تقلید یا نوآوری». نامه پارسی، سال ۱۸، ش ۱ و ۲. ۲۳۰-۲۰۴.

زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۴۷). با کاروان حلّه، تهران: علمی.

شافعی، خسرو (۱۳۷۱). زندگی و شعر صد شاعر از رودکی تا امروز. چاپ اول، تهران: کتاب خورشید.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۲). صور خیال در شعر فارسی، تهران: آگاه.

صادقی ده‌چشمه، اسماعیل و ظفری، فرنگیس (۱۳۹۸). بررسی و تحلیل بهاریه و خزانیه در قصاید سبک خراسانی، شهر کرد: دانشگاه شهر کرد (دانشکده ادبیات و علوم انسانی).

صفا، ذبیح‌الله (۱۳۷۹). تاریخ ادبیات در ایران. چاپ ششم، تهران: جامی.

ضیف، شوقی (۱۴۲۸ ه. ق). تاریخ الأدب العربی، قم: ذوی القربی.

عباسی، نوذر و طاهری‌نیا، علی باقر و صادقی‌زاده، فاطمه (۱۳۹۴). «نقد و بررسی تطبیقی تراجم تصاویر در شعر

منوچهری دامغانی و ابن خفاجه اندلسی». کاوش نامه ادبیات تطبیقی (مطالعات تطبیقی عربی-فارسی)،

سال پنجم، شماره ۱۸، ۱۶۵-۱۸۵.

عبدالجلیل، ج. م (۱۳۸۱). تاریخ ادبیات عرب. ترجمه دکتر آذرتاش آذرنوش، تهران: امیرکبیر.

الفاخوری، حنا (۱۳۸۳). تاریخ ادبیات زبان عربی (از عصر جاهلی تا قرن معاصر). ترجمه عبدالمحمد آیتی.

چاپ ششم، تهران: توس.

فتوحی، محمود (۱۳۸۵). بلاغت تصویر، تهران: سخن.

فروخ، عمر (۱۹۸۴ م). تاریخ الأدب العربی، بیروت: دار العلم للملایین.

قناوی، عبدالعظیم علی (۱۹۴۹ م). فی الشعر العربی. الجزء الاول، القاهرة: بی‌نا.

کریمی، عباس، سبزیان‌پور، وحید، سلیمی، علی و زینی‌وند، تورج (۱۴۰۰). «بررسی گفتمان اجتماعی زنان در

رمان رائحه الورد و أنوف لا تشم و این خیابان سرعت گیر ندارد (واکاوی براساس گفتمان انتقادی

نورمن فرکلاف)». کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی (مطالعات تطبیقی عربی-فارسی)، دوره ۱۱، شماره ۴،

۱۰۹-۱۳۶/10.22126/jcc1.2022.4995.2073

منوچهری دامغانی (۱۳۶۳). *دیوان منوچهری دامغانی*. به کوشش: محمد دبیرسیاقی، تهران: انتشارات زوآر.
موسی پاشا، عمر (۱۹۸۹م). *الأدب فی بلاد الشام، دمشق: دار الفکر المعاصر*.

References

- Abbasee, N., Taaherinina, A., Saadeghizadeh, F. (2015). "A comparative review of the juxtaposition of images in the poetry of Manouchehri Damghani and Ibn Khafaja Andalusi". *Comparative literature research* (Arabic-Persian comparative studies), 165- 185. (In Persian).
- Ebrahimi Kavari, S., Choolanian, R. (2008). "Comparative Study of Nature Description in Persian and Arabic Poetry", *Journal of Comparative Literary Studies*, 5(2), 9-32. (In Persian).
- Emami, N. (2000). "Foroughe Gol: Selected Poems of Manouchehri Damghani," Tehran: Jami Publications. (In Persian).
- Amiri, J., Monfared Cheshmeh-Kaboodi, S. (2012). "Examination and Analysis of the Art of Description in the Divan of Safi al-Din Helli," Kermanshah: Razi University, *Faculty of Literature and Humanities*. (In Persian).
- Helli, S. (1962). "Divan," 1st Edition, Beirut: Dar Sadr. (In Arabic).
- Karimi, A., Sabzianpoor, V., Salami, A., Zinivand, T. (2022). Examining the Social Discourse of Women in the Novel "The cent of Roses and Noses that do not Smell" and "This Street Has No Speed Bump" (Analysis Based on Normal Farclaf's Critical Discourse). *Research in Comparative Literature*, 2 (3), 109-136. (In Persian).
- Khafaji, M. A., Menaem, A. (1990). "Literary Life in the Early Abbasid Era," 1st edition, Beirut: Dar al-Jeel. (In Arabic).
- Rizk Salim, M. (1957). "Arabic Literature and Its History in the Mamluk, Ottoman, and Modern Eras," Cairo: Dar al-Kitab al-Arabi. (In Arabic).
- Zarrinkoub, A. (1968). "With the Caravan of Helleh," Tehran: Elmi Publications. (In Persian).
- Shafi'i, Kh. (1992). "Life and Poetry of One Hundred Poets from Rudaki to Today," 1st edition, Tehran: Ketabe Khorsheed. (In Persian).
- Shafiei Kadkani, M. (1993). "Imaginary Forms in Persian Poetry," Tehran: Agah Publications. (In Persian).
- Sadeghi Deh-Cheshmeh, I., Zafari, F. (2019). "Investigation and Analysis of Spring and Autumn Themes in Khorasani Style Poems," Shahrekord: Shahrekord University,

Faculty of Literature and Humanities. (In Persian).

- Safa, Z. (2000). "History of Literature in Iran," 6th edition, Tehran: Jami Publications. (In Persian).
- Zaif, Sh. (2007). "History of Arabic Literature," Qom: Zawiy al-Qurbi. (In Arabic).
- Abdul Jalil, G.M. (2002). "History of Arabic Literature," Translator: Dr. Azartash Azarnoosh, Tehran: Amir Kabir Publications. (In Persian).
- Alfakhouri, H. (2004). "History of Arabic Literature (From the Ignorance Era to the Contemporary Century)," translated by Abdul Mohammad Ayyati, Sixth Edition, Tehran: Toos Publications. (In Arabic).
- Fotouhi, M. (2006). "The Eloquence of Image," Tehran: Sokhan. (In Persian).
- Farouk, O. (1984). "History of Arabic Literature," Beirut: Dar al-Ilm Lil-Malayin. (In Arabic).
- Qanawi, A. (1949). "In Arabic Poetry: Part One (Description in Pre-Islamic Poetry)," Cairo. (In Arabic)
- Manuchehri Damghani, A. (1984). "Divan of Manuchehri Damghani," edited by Mohammad Dabirsiaghi, Tehran: Zovvar Publications. (In Persian).
- Musa Pasha, O. (1989). "Literature in the Levant," Damascus: Dar al-Fikr al-Mu'aser. (In Arabic).

دراسة مقارنة للربيعيات التي أنشدها صفي الدين الحلي ومنوجهي الدامغاني

أحمد لامعي گيو^١ | سميه اقبالي نسب^٢

١. الكاتب المسؤول، أستاذ مشارك، فرع اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة بيرجند، بيرجند، إيران. العنوان الإلكتروني: ahmad.lamei2@birjand.ac.ir
٢. ماجستير في الأدب المقارن، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة بيرجند، بيرجند، إيران. العنوان الإلكتروني: somaye.eghbali65@gmail.com

الملخص

معلومات المقال

يعتبر فصل الربيع من أبرز الموضوعات الطبيعية في مجال الوصف. وظهر منذ زمن بعيد في الأدب بصور إبداعية شتى في شعر الشعراء العالم بأكمله. وقد كتب الشاعر العربي، صفي الدين الحلي، والشاعر الفارسي منوشهري الدامغاني، قصائد راقية وجديدة في وصف الربيع. وقد تمكن هذان الشاعران من خلال إلمامهما بفنون الموسيقى من تصوير مظاهر الربيع بشكل يتجاوز الصورة الطبيعية في الواقع، ليراعتهما في إبراز معالم نضارة الطبيعة والجمال في الطبيعة والعالم الرائع من حولهما. حاولت هذه الدراسة، بيان موقف هذين الشعارين المشهورين عن طريق المنهج المكتبي، وحاولت أيضاً دراسة أبرز الموضوعات التي تناولها في قصائدهما عن الربيع من خلال المنهج التحليل والمقارنة وفق المدرسة الفرنسية للأدب المقارن. وقد أظهرت نتائج البحث أنّ الشعارين قد أضافا صوراً جديدةً ومبتكرةً باستخدام الفنّ وقدرتهما المذهلة في وصف تحولات الطبيعة في الربيع. إنّ المفاهيم المختلفة مثل قيامة الطبيعة، السحب الثمينة، السماء الزرقاء، الأثمار الحادرة، زرققة العصافير، البراعم والزهور الملونة، النسيم العطرة، وأجواء الخديقة العطرة، هي أكثر شيوعاً في قصائد الشعارين. وكما يبدو، فإنّ منوشهري لا ينسى وصف بدائع الربيع حتّى في مدائحه، ونرى في مدائحه صفي الدين الحلي، أحياناً أثراً بارزاً لوصف مباحج الربيع.

نوع المقال: مقالة محكمة

الوصول: ١٤٤٥/٠٩/١٩

التنقيح والمراجعة: ١٤٤٦/٠٤/١٠

القبول: ١٤٤٤/٠٤/١٠

الكلمات الدلالية:

الأدب المقارن،

الوصف،

فصل الربيع،

صفي الدين الحلي،

منوجهي الدامغاني.

الإحالة: لامعي گيو، احمد، اقبالي نسب، سميه (١٤٤٦). دراسة مقارنة للربيعيات التي أنشدها صفي الدين الحلي ومنوجهي الدامغاني. بحث في الأدب المقارن، ١٥ (١)، ١٢٣-١٤٨.

© الكتاب.

النشر: جامعة رازي

DOI: 10.22126/jcl.2024.10444.2598